

Artistic interpretation of the relationships of nature and man in the story "Lone in the Mountains"

Khamro RAVSHANOV¹

Termez State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
28 March 2022
Accepted 20 April 2022
Available online
15 May 2022

Keywords:

nature and man, "The Lonely Man in the Mountain", the hero's spiritual world, artistic thinking.

ABSTRACT

This article is an artistic expression of the relationship between man and nature, described in the story "The Lonely Man in the Mountains" by Normurad Norkobilov, a great representative of modern Uzbek literature. Man's attitude to nature, the spiritual and moral world of the heroes, their worldview is analyzed from the point of view of literature.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp369-373>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

"Tog'dagi yolg'iz odam" qissasida tabiat va inson munosabatlarning badiiy talqini

АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotining yirik vakili Normurod Norqobilovning "Tog'dagi yolg'iz odam" qissasida tasvir etilgan inson va tabiat munosabati badiiy ifoda etilgan. Insonning tabiatga munosabati, bu munosabatlar asnosida qahramonlar ma'naviy-axloqiy olami, ularning dunyoqarashlari adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan tahlilga tortilgan.

Художественная интерпретация отношений природы и человека в рассказе "Одинокий в горах"

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается вопрос художественного описания взаимоотношений человека и природы, переданные в повести «Одинокий человек в

Ключевые слова:

Природа и человек, «Одинокий в горах», духовный мир героя,

¹ 2st year master's student, Termez State University, Termez, Uzbekistan

художественное
мышление.

горах» знаменитого представителя современной узбекской литературы Нормурда Норқобилова. С точки зрения литературы анализируется отношение человека к природе, на основе этого духовно-нравственный мир героев, их мировоззрение

Tobora rivojlanib borayotgan hozirgi XXI asrda har bir kishining, insonning olamga, tabiatga ta'sir ko'rsatish jarayoni keskin oshib bormoqda. Inson tabiatning ajralmas qismi bo'lgani holda uni qurshab turgan tabiat, uning paydo bo'lishi va rivojlanish qonuniyatlarini falsafiy nuqtayi nazardan fahmlashga bo'lgan qiziqish barcha davlarda dolzarb bo'lib kelgan. Inson psixologiyasi, ma'naviyatida hayvonot, nabotot, jamodotning tutgan o'rni beqiyosdir.

Hozirgi o'zbek nasrida inson va tabiat munosabatlari badiiy talqini haqida fikr yuritilar ekan. Yangi o'zbek adabiyotida o'zining sermahsul ijodi bilan kitobxonlarning qalbidan joy olgan adibimiz Normurod Norqobilov. O'zining "Tog' odami", "Tog'dagi yolg'iz odam", "Qoyalar ham yig'laydi", "Ajal chorlagan kun", "Ovul oralagan bo'ri", "Adadsiz adzob", "Yuzma - yuz", "Changalzor iti" qissa va "Tovatosh", "So'nggi bekat", "Yetim qolgan gullar" hikoyalar to'plamida inson va tabiat munosabatlari juda mohirona tarzda ifodalangan. O'rganish obykti sifatida olingan, taniqli adib Normurod Norqobilovning bir qator asarlarida inson va tabiat munosabatlari, insonning tabiatni o'ziga qaram qilishga bo'lgan harakatlari va buning salbiy oqibatlariga olib kelishi ifodalangan bo'lsa, boshqa asarlarida inson yana tabiatga qaytishi, tabiatdan o'zini qiynagan muammolarga yechim topishi ifodalangan. Yozuvchi Normurod Norqobilovning quydagi asarlarida inson ruhiyatiga alohida e'tibor bergani, asar qahramonlarini obrazida o'zining o'y-fikrlari bilan kitobxon bilan o'rtoqlashgandek go'yo. Ijodkorning inson ruhiy holati, psixologiyasi, falsafiy o'ylari konkret hukm surgan qissalari va romanlari alohida o'rin tutadi. Misol uchun, "Tog'dagi yolg'iz odam", „Belbog“, „Yuzma-yuz“, „Tog' odami“, „Qoyalar ham yig'laydi“ qissalari, „Dasht-u dalalar“, „Qoraquyun“ romanlari alohida o'rin tutadi.

Yozuvchi Normurod Norqobilovning „Tog'dagi yolg'iz odam“ qissasi tahlil va talqin qilinar ekan, asar qahramonlari, epizodlari va obrazlari o'zi alohida majoziy ma'no bildirishi tushuniladi. Asarda inson va tabiatning o'zaro ruhiyati uyg'unlashib ketgandek. Asar qahramonlarini tabiatga bo'lgan o'y-xayoli, dunyoqarashi, fikrlashi, tushunchasiga qarab ikki guruhga ajratish maqsadga muvofiqdir. Omonali, Gulasal, Tog'begi, Irina kabi obrazlar tabiatga bo'lgan jonkuyarligi, tabiatni asrashga bo'lgan ishtiyoqi, unga bo'lgan mehri va tabiat bilan ruhan uyg'unlashib ketishi bilan yaqqol ajralib turadi. Ikkinchi toifaga kiruvchi obrazlar o'zining tabiatga yot ko'z bilan qarashi, faqat o'zini o'ylashi bilan ajralib turadi. Asilbek, Berdiqul, Hamiqul oqsoqol, Omonalining o'gay onasi To'lg'onoy o'y-xayollari mol-dunyo orttirish, buning uchun hech narsadan qaytishmasligi, bunday insonlar haqida Gulasalning quyidagi fikri naqadar to'g'ri ekanligiga amin bo'ladi: „Xudo yaratishga yaratib qo'yib, so'ng o'zi hayron qolib yurgan kimsalar, derdi. Ha, u teran mushohada yuritibgina qolmay, fikrini obrazli yo'sinda ifoda etishga ham usta edi“. Asar qahramoni Omonali ham yoshligidan tabiatga yaqin qalb egasi edi. Uning kesib tashlangan tokning tanasida oqqan suvni obrazali tarzda bayon etishi „Ayni yoz chillasida otasi o'gay onasi bilan janjallashib qolib, eshigi oldidagi yagona tokni kesib tashlagan. Omonali, bola emasmi, tokni tanasidan oqayotgan selga boshqalar kabi bee'tibor bo'lmay, uni tokning ko'z yoshlari deb o'ylagan va bundan qattiq yozg'irib aytmagan odami qolmagan“. Yuqoridagi parchada keltirilgan voqeadan keyin bolaning ruhiyatida o'zgarishlar bo'ladi. Odamlar hattoki otasi uni

tushunmaydilar va mullaga olib borib o'qitadi va momosi bolaga eskicha amallarni qilgach, otasi va o'gay onasiga zahrini sochadi. Natijada, bola quyidagi fikrga keladi. „Omonali bir narsani fahmladiki, agar tuyg'ularini hadeb oshkor etaversa, kattalar orasida, albatta, janjal qo'porkan. Keyinchalik bu xil tuyg'ularni tengqurlariga izhor etadigan bo'ldi. Afsuski, kattalardan battar tosh edi, uni mutlaqo tushunishmadi. Oqibatda, butun his-tuyg'ulari ichida dimlanib qolaverganidanmi, bola dag'al tortdi”. Atrofidagi odamlar his-tuyg'ularini tushunmagach, tengqurlari falsafiy qarashlarini idrok qila olmaydigan bir paytda shahardan ilmiy izlanish uchun kelgan Gulasalni sevib qolishiga va ruhan yaqinlashiga sabab quyidagi parchada keltirilgan:

„Kutilmaganda uning hayotiga keng soyabonli shlyapa kiygan qiz kirib kelsa bo'ladimi. Boshida qizning g'ayritabiiy ko'ringan yengil boshi, ochiqligi hamda behad quvnoqligi unga erish tuyuldi,unchalik yoqtirmadi uni. Biroq qiz tushmagur Xudo bergan ulug' xususiyati – bu jonli olamni qizg'in seva ola bilishi bilan yigitni butunlay o'ziga rom etib qo'ygandi.' . Ma'lumki, har bir obrazning o'zining aniq va konkret vazifasi bo'ladi. Yozuvchi Gulasal obrazi orqali Omonalining ruhiyatdagi hayvonot,nabotot, jmodotga hayrat ko'zi bilan qarovchi qalb bulog'ini qayta ochib yuboradi. Omonali Gulasal bilan bo'lib o'tgan vaqt oralig'ida tabiatga boshqacha ko'z bilan qaraydigan, boshqacha fikrlaydigan insonga aylanadi. Ayniqsa, uning Hamidqul oqsoqolning Oqmanglayni ovlash haqidagi iltimosidan so'ng o'y-fikrlariga e'tibor qaratilsa, Omonalining ruhiyati tabiat bilan uyg'unlashib ketganiga guvoh bo'linadi. „Oqmanglay qorli tog'lardagi sanoqli qoplonlardan biri ekani va uni avaylab-asrash lozimligi xususidagi biror kimsaning boshiga kelmaydi. Bu qo'riqxonada mutasaddilari, jumladan, Meliqul tog'begining tashvishidek, qishloq ahli bu masalaga o'gay ko'z bilan qaraydi”. Parchadan shu ma'lumki, inson psixologiyasida tabiatga berishni emas, balki olishni muhim omil sanaydigan insonlar talaygina topiladi. Voqelar rivoji davomida yuqoridagi fikrga dalil qilib quyidagi parcha keltiriladi: „Obrazli yo'sinda aytganda,sarxadsiz qo'riqxonada hududi kishilar uchun go'yo begona bir bog'- har kim chog'i va uquvi yetguncha bu tog'dan ko'proq meva o'marish payida bo'ladi. Bu ishda ular qanoatni bilishmaydi, „insof” degan tushunchani negadir unutib qo'yishadi.Agar, mabodobu holatning teskarisi yuz bersa, ya'nikim kishilar o'z „bog” lariga begonalar oralaganini sezib qolishsa-chi, tamom – ular dodlab olamni buzishadi”. Hamidqul oqsoqol va Asilbek ham shular toifasiga kiruvchi personajlar toifasiga mansub. Omonali va Asilbekning o'zaro konfliktida kelishiga sabab Gulasal bo'lsa-da, tabiat bilan o'y – fikri, tushuncha borasida ham o'zaro konfliktiv munosabatda boladi. Ikkovi ham ovchi bo'lsa-da tabiatga , hayvonot va nabototga qarashlari bilan ajralib turadi. Asilbek obrazi haqida quyidagi parchaga e'tibor qilinsa: „Omonali yaxshi biladiki, oqsoqol arz qilib borsa,Asilbekning kuni tug'adi, el talab qilyapti , deya o'zida yoq oshqinlaydi. Tog'begilarinig ko'zini shamg'alat qilib, tog'dagi ko'ringan qoraga kun bermay qoyadi”. Syujetlar ketma-ketligiga e'tibor qilinganda Omonali va Asilbekning ziddiyati nimadan kelib chiqqani ma'lum bo'ladi. Omonali jondan sevgan Gulasal Asilbek tufayli,uning jirkanch maqsadi tufayli o'zini himoya qilaman deb Oqartoshga tushib ketishi natijasida vafot etadi. Shu o'rinda irim-sirimga ishonadigan odamlar tomondan Oqartoshning har yili qonsirashi haqida eshitgan qiz o'zining falsafiy qarashi bilan yana bir bor ajralib turadi. „U birda Oqartoshni qonsirab, har yili qurbonlik talab qilishi haqida qizga aytganida, Gulasal kulib, yo`q,biz tabiatning emas, ehtiyotsizlikning qurboni bo'lishimiz mumkin degandi”. Ha, Gulasal ham tabiat talabi bilan emas, balki o'zining aytganidek, ehtiyotsizlik qurboni bo'ladi. Yozuvchining mahorati shundaki, asar qahramonlari va obrazlarni bir-biriga konfliktida va parallel holatda qo'llaydi. Insoniy tuyg'ularni e'zozlash,

ardoqlash va ehtirom qilishda Omonali psixologiyasiga konflikt tarzda Asilbek obrazi qiyoslanadi. Asilbek o'z nafsini qondirish uchun eng yaqin do'stining ayoliga tajavuz qilib, o'zining aybini qasos oldim, deya yolg'on gapirishi va bu qilmishlari natijasida bir begunoh qizning fojiviy halok bo'lishi bilan yakun topishi, Omonali bilan yuzma-yuz bo'lganda faqat o'zining nomini oqlamoqchi bo'lishi, aybdorlikni his qilmasligi Omonali va Oqmanglay ruhiyatida parallel tarzda tasnif qilinadi. Tabiatni jonli seva oladigan, tabiat bilan ruhan uyg'unlashib ketgan Gulasaldan ayrilgach, odamlar orasida yolg'izlanib qoladi. Qissada yana shunga urg'u berilganki, noyob hayvonlar, ya'ni oxirgi vaqtlarda yo'qolib ketish xavfidagi hayvonlar turiga kiruvchi qor qoplari haqida hech kim qayg'urmaydi. Odamlarga ziyoni tegmasa bo'ldi. Bunga misol sifatida Omonalining quyidagi o'y-xayoli orqali bunga kim sababchi ekanni bilsa bo'ladi: „Qisqasi, tog'ning qaysi bir puchmog'ida o'z maylida yurgan qoplon Omonali uchun o'lja emas, balki Asilbekka o'xshash yomon o'roqchilar tomonidan payhon qilinmasligi uchun ko'klab turgan maysalar orasidan avaylab yulib tashlanishi lozim bo'lgan yovvoyi bir o't edi. Qishloqda chorvasi yilning iliq faslida tog'dan beri tushmaydigan odam borki, qoplonga ko'z tikkan, tezroq uning bir yoqli bo'lishini istaydi. Qolganlar esa shunchaki hangomatalab, qani, Omonali bu ishni eplay oladimi – yo'qmi deganday. Xullas, jo'yali bir fikr yurituvchidan ko'ra, tomoshabin ko'p. Oqmanglay qorli tog'lardagi sanoqli qoplonlardan biri ekani va uni avaylab-asrash lozimligi xususidagi o'y biror kimsaning boshiga kelmaydi” . Inson yaralibdiki, tabiatdan o'ziga zarur barcha xomashyolarni oladi, oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechak deysizmi, qurilish materiallari hammasini tabiatdan oladi. Ammo tabiatdan ozgina zarar yetsa, tezlik bilan qasos olishga harakat qiladi. Lekin bo'layotgan voqea va hodisalarga o'zi sababchi ekanligini o'ylab ko'rmaydi. Oddiy misol tog'li qorda yashaydigan qor qoplari nega tog'dan quyiga endi, nega suruvdagi qo'ziga hujum qildi? Biologik bilimlarga asoslangan holda shunday xulosa mavjudki, qoplon yirtqich hayvonlar turiga kiradi va baland tog'larda yashaydi. Qoplonlar, asosan, yovvoyi hayvonlar, kiyik, tovushqon (yovvoyi quyon), parranda va boshqa hayvonlarni ovlaydi. Shunday ekan, nega Hamidqul oqsoqolning suruviga hujum qildi? Bunga Omonalining quyidagi fikri javob bo'ladi: „Mabodo odam bolasi bilan yovvoyi hayvonlarni yuzlashtirishning iloji bo'lganidami, qoplon deganlari odamning kurakda turmaydigan qator kirdikorlarini ochib, birma-bir sanab tashlagan bo'lardi. U shunchaki gapirmagan, balki ajdodlari xotirasida jamlangan quyidagi ma'lumotlarni pesh qilib so'zlagan bo'lardi, derdiki, sizlar bu tomonga kelgunga qadar tog'lar kiyikka to'la, daryo bo'ylari qunduzga serob, o'tloqlarga g'ujg'on o'ynagan turli yerteshar jonivorlarning son-sanog'i yo'q edi. Sizlar kelib, bariga qiron keltirdilaring. Yaylov to'la qo'ylarning bo'la turib, eti mazali deya kiyiklarni otdinglar, moyi dardga davo deya qunduzlarni quritdinglar, olachipor mo'ynamizga havaslaring kelib, bizga chang soldilaring. Oqibat, biz o'ta sanoqli qoldik, bu yoqda kiyiklar kamayib, qunduz deganlari osmondagi yulduzlarday, unda – bunda ko'zga chalinadigan bo'lib qoldi. Tog'da yemagimiz kamayib qolgach, endi olgan qarzlaringni qaytaringlar, deya suruvlaringdan atigi bittagina qo'zini o'margandim, shuni ham ko'p ko'rdilaring” . Yozuvchi yuqoridagi fikrlarni Oqmanglay tilidan aytgan bo'lsa-da, inson faqat hayvonot va nabotot dunyosi bilan cheklanib qolmaganini azal-azaldan insoniyat bir – biri bilan yovlashib kelgani bunga misol sifatida cho'qqidagi xarobalarni ko'rsatib maqtanmoqchi bo'lganini aks ettirish uchun Omonaliga Gulasalning bildirgan quyidagi fikriga e'tibor qaratiladi: „Siz meni tangananing bir tomoniga razm solishga undayapsiz, - degandi qo'rg'on xarobasiga shunchaki bir qarab qo'yib. – Agar uning ikkinchi tomonini o'girib qaraydigan bo'lsak, bu kabi xarobalar timsolida insoniyatning johilligi va nodonligi, qolaversa, yovuzligini ko'rish mumkin” . Inson ongostida mavjud bo'lgan

„menligi” sabab ko’plab konfliktlarga boradi, o’z manfaatlari yo’lida hech narsada tap tortmaydi. Hattoki, birbiri bilan ziddiyatga borib, urush, talon-taroj qilish, ozod insonlarni qul qilishdan ham qaytmaydi. Buning yorqin dalili sifatida cho’qqidagi qo’rg’on xarobasi keltiriladi. Qissadagi yana bir obraz Omonalining o’gay ukasiga e’tibor berilsa, mol-dunyo qayg’usida faqat o’y-xayolida akasiga o’lim tilaydi. Oqmanglayning changalida joni uzilgan akasining jasadini ko’rgan holatiga yozuvchi quyidagicha ta’rif beradi: „Bo’ynoqning izidan qoqilib-suqilib tol yoniga yetib kelgan uka o’ta dahshatli manzaraning ustidan chiqdi: bel va umurtqasi sindirilgan qoplon chalqancha tushib yotgan yigitning baquvvat bilaklari orasida, aniqrog’i, ko’ksida o’lib yotar, bo’yin tomirlari titib yuborilgan Omonali ham allaqachon bu yorug’ olamni tark etib ulgurandi.

Akam –a!

Biroq ukaning bu nidosida zig’ircha dard yo’q edi.

Buni sezgan keksatol to’satdan qo’zg’algan tentak epkinga yuz tutgancha, novdalarini sollantira- sollantira, azaliy marsiyasini boshlab yubordi.

Saldan so’ng unga it qo’shildi” . Yozuvchi syujetlar ketma- ketligida retrospektiv vaqt(vaqtdan chekinib, o’tmishda yuz bergan voqealarni tasvirlash) dan unumli foydalangan. Normurod Norqobilov qissalarida, asosan, inson va tabiat ruhan uyg’unlashib ketganligini juda keng tarzda ifodalagan bo’lsa-da, yana bir o’rinda inson psixologiyasi, falsafiy qarashlari namoyon bo’ladi.

Inson va tabiat munosabatlarining so’z san’atida aks etishi, badiiy talqinning o’zi ham o’ta murakkab va keng qamrovli hodisa. Bu badiiy talqinni bir tadqiqot doirasida hal etish mumkin emas. Inson va tabiat munosabatlarining aniq bir badiiy talqini bag’ishlangan tadqiqotimizda masalaning umumiy yo’nalishlarini belgilash va o’zbek zamonaviy nasriga munosabatini tayin etishning o’zi kifoya qiladi deb o’ylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Norqobilov N. Tog’dagi yolg’iz odam. Qissa, hikoyalar. –Toshkent: O’zbekiston. 2011. –b. 300
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. –Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.
3. Rasulov A. Badiiylik – bezavol yangilik: Ilmiy-adabiy maqolalar, talqinlar, etyudlar. – T: “Sharq”, 2007. - 336 b.
4. Said A. Tanlangan asarlar: Xotiralar. Adabiy o’ylar. III jildlik: -T.: “Sharq”, 2000. – 336 b
5. Jo’raqulov U. Nazariy poetika masalalari. Muallif. Janr. Xronotop. – T., G’afur G’ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015. – 356 b.
6. Karim Bahodir. Abdulla Qodiriy va germeneytik tafakkur. –T., “Akademnashr”, 2014. – 256 b.
7. Karim Bahodir. Ruhiyat alifosi. Adabiy-ilmiy maqolalar. –T., G’afur G’ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2016. – 364 b.
8. Rasulov A. Tanqidchilik ufqlari. –T.: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at, 1985. – 147 b.